

O PREDICĂ A LUI PÉTER JUHÁSZ MELIUS TRADUSĂ ÎN ROMÂNĂ ȘI RUTENĂ. (DATE NOI DESPRE SURSELE CAZANIEI I A LUI CORESI)

NAGY LEVENTE

Universitatea Eötvös Loránd

Deși *Cazania* lui Coresi (sau *Tâlcul evangheliilor*) ocupă un loc de frunte printre tipăriturile vechi românești, totuși nici până astăzi nu s-a reușit clarificarea unor date esențiale referitoare la cartea respectivă. În afara de persoana tipografului și a mecenei (Miklós Forró Háportoni) și a datei de editare (1567–1568) ne lipsesc trei date importante ale tipăriturii: cine a fost autorul, ce surse a utilizat, și unde a fost tipărită cartea? În ciuda faptului că această carte s-a bucurat tot timpul de atenția filologilor români, a trebuit să așteptăm până în 1998 pentru publicarea textului într-o ediție critică. Însă nici ediția critică nu a reușit să stabilească persoana autorului și sursa precisă a cazaniei. Bineînțeles nici acest studiu nu este menit să elucideze toate aceste probleme. Aș dori doar să aduc câteva date noi referitoare la sursele cazaniei și la unele date care leagă *Tâlcul evangheliilor* de cultura și literatura maghiară calvinistă.

În 1935, Nicolae Sulica a lansat ideea că modelul cazaniei lui Coresi a fost cartea de predici a lui Péter Juhász Melius (1532–1572): *Válogatott prédikációk*, [Predici alese], Debrecen, 1563. Sulica nu a afirmat că sursa textuală a cazaniilor ar fi fost cartea de predici a lui Melius, el a spus doar că această cazanie imită, ca formă, predicile și *Agenda* lui Melius din 1563 și este o compilație din diferite cărți ungurești (Sulică 1936: 81). Peste câțiva ani însă, N. Drăganu va afirma categoric că textele cazaniei sunt traduse direct după predicile lui Melius. Din păcate, Drăganu nu a comparat în mod serios cele două texte, totuși afirmația sa a fost preluată fără scrupule atât de către filologi români (P. P. Panaitescu, O. Drimba, Al. Piru), cât și de cei maghiari (L. Gáldi) (Drăganu 1938: 21; Gáldi 1942: 21; Drimba 1955: 538; Piru 1962: 61; Panaitescu 1965: 152–154). La începutul anilor '60 s-a găsit însă în persoana lui Pandele Olteanu un filolog care a comparat minuțios cele două texte. Imediat a ieșit la iveală că textul cazaniei nu are nimic de a face cu textul volumului de predici al lui Melius. Pandele Olteanu, prin comparații și analize textuale minuțioase, a reușit chiar să dovedească faptul că textul cazaniei este aproape cuvânt cu cuvânt identic cu textul *Postillei de la Neagovo*. Concluzia finală a lui Olteanu era că la început (în a doua jumătate a secolului al XVI-lea) a existat o cazanie în limba ucraineană cu puternice accente calviniste, care mai târziu a fost copiată în Maramureș, rezultând astfel textul cunoscut și astăzi al *Postillei de la Neagovo*. Treptat, de-a lungul anilor, din varianta originală a *Postillei* învățăturile calvine au fost eliminate, transformând astfel textul într-o operă cu vădite accente pravoslave, cum este de fapt manuscrisul postillei datând din 1758, singurul exemplar pe care-l avem la îndemână și

astăzi. Această cazanie originală care între timp s-a pierdut a fost tradusă în limba română, undeva în Maramureș. Manuscrisul însă a ajuns în mâna lui Coresi care, în sfârșit, l-a editat.¹ Slaviștii s-au bucurat de teoria lui Olteanu, pentru că astfel au putut să demonstreze existența cât mai timpurie a unui text scris în limba ucraineană, dar cunoscut numai dintr-o variantă din 1758 (Dezső 1963: 156–161).

În discuție au intervenit și două autorități ale filologiei românești. Ion Gheție a demonstrat că în limba *Cazaniei* se poate net distinge un strat nordic de origine bănățeană-hunedoreană și un strat sudic muntean, care aparține tipografului și revizorului cărții, Coresi. În acest caz, elementele bănățene-hunedorene nu pot proveni decât din traducerea originală, care trebuie să se fi făcut nu în Maramureș, ci în sudul Transilvaniei (zona Banat-Hunedoara) (Gheție 1970: 121–127). Alexandru Mareș, acceptând teoria lui Ion Gheție, afirma că prototipul original al *Cazaniei* nu a fost cu necesitate un text slav-carpatic, deci „ipoteza originalului slav oriental al *Tâlcului evangheliilor* este nedemonstrată” (Mareș 1974: 267–269). Pandele Olteanu însă nu a abandonat nici după aceste critici teoria sa originală:

„Localizarea scrierii originalului (Postilla de la Neagovo) acestei cazanii calvine în regiunea aceasta din Maramureș – este indiscutabilă. Aceasta constituie pentru noi un prim argument că și traducerea în limba română s-a putut efectua tot în Maramureș sau în regiunea învecinată din Transilvania de nord, nu în Banat-Hunedoara, cum consideră I. Gheție și alți cercetători.” (Olteanu 1983: 90).

În studiul introductiv scris la ediția critică a textului, celălalt eminent filolog, Ion Gheție, a rămas la fel de neclintit în presupunerea sa:

„versiunile ucraineană și română descind dintr-un original slavon (nu neapărat ucrainean), în care e posibil să nu fi figurat pasajele cu caracter calvin, introduse la o dată mai târzie cele două Postille (cea de la Tekovo și Neagovo).” (Gheție 1998: 14).

În cele ce urmează, aș vrea să aduc doar un singur element nou în discuție, dar un element care are o valoare primordială în ceea ce privește datarea și sursa originală a *Cazaniei*. Deși Pandele Olteanu a comparat minuțios textul *Cazaniei* cu volumul de predici al lui Melius, totuși i-a scăpat atenției că o predică a lui Melius se găsește tradusă aproape cuvânt cu cuvânt în *Cazania* lui Coresi. Este vorba despre predica cu titlul: „La tăierea împrejuri a Domnului la liturghie”, care în cartea lui Melius este predica pentru Crăciunul mic (1 ianuarie), pe baza evangheliei lui Luca, II, 21: „Și când să împlură opt zile, să taie porobocul împregiur, și chemară numele lui Iisus, cum fu chemat de înger încă mainte, până nu să primească în zgău.”² În această predică este vorbă despre probleme grele și mult dezbătute în timpul Reformei: dublă natură (umană și dumnezească) a lui Isus, existența eternă a lui Isus, relația între legea cea veche și cea nouă. Este o predică doctă, savantă, plină de întrebările complexe ale teologiei, care dovedește faptul că traducătorul român trebuie să fi fost o persoană învățată, care s-a adresat unui public tot le fel de doct. La începutul predicii, Melius invocă doar cele două rânduri citate și de mine mai sus din textul biblic (Luc, II, 21), dar în varianta românească este citată în întregime povestea lui Isus, când el, la vârsta de

¹ Teoria lui Olteanu a fost formulată prima dată în Olteanu 1963: 156–161. Reluată și dezvoltată mai multe ori: Olteanu 1964: 201–213; Olteanu 1965: 645–650; Olteanu 1966: 126–128; Olteanu 1983: 79–93.

² Pasajele biblice le citez din *Noul Testament de la Bălgrad*, din ediția anastatică din 1988.

doisprezece ani, învăța în templul din Ierusalim pe înțelepți (Luca, II, 41–52). Numai după pasajul biblic urmează traducerea predicii lui Melius, traducând cuvânt cu cuvânt cele șase învățături din textul lui Melius.¹ Aici însă textul românesc se întrerupe, deși predica lui Melius se continuă mai departe. Ultimele două pagini (101–102), deci din textul lui Melius nu sunt traduse în română, astfel predica românească se termină cu un adaos original al traducătorului român. Accentele calviniste foarte puternice din acest pasaj (sola fide, critica cultului sfinților, a postului, singur mijlocitor între om și Dumnezeu este Isus Hristos) arată că traducătorul a fost un preot român trecut într-adevăr la calvinism:

„Nu căuta dară, creștine, la altul la nimea și în nemica ispășenie sufletului, nu în faptele nici ale tale, nici ale altora, că nu e alt nimea, nici în ceri, nici pre pământ, dat oamenilor în carea trebuiaște noao a ispăsi. [...] Nu te ruga, dară, sfinților morți, nu te izbăvi în călugăria ta, nici în postul tău, nici în slujba, sau pravila ce-au tocmit oamenii, ce numai în Iisus Hristos, pren credință dereaptă.” (Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, p. 167)

În afară de această traducere parțială, dar fidelă a predicii pentru Crăciunul Mic a lui Melius, alte predici ale autorului maghiar nu sunt traduse în *Cazania* lui Coresi. Lucrul cel mai interesant însă este că predica lui Melius se află tradusă integral și în *Postilla de la Neagovo*. Astfel, se pune următoarea întrebare: care a fost varianta primă a traducerii textului lui Melius, cea ruteană sau cea românească? Comparând textul românesc cu cel rutean, sunt de părere că cel care a avut dreptate în această chestiune a fost Pandele Olteanu, adică predica lui Melius din *Cazania* lui Coresi a fost tradusă după textul rutean al *Postillei de la Neagovo*, deși nu de mult, chiar și eu am încercat să demonstrez faptul că nu se poate exclude posibilitatea întâietății textului românesc (Nagy 2014). Existența variantei originale salvone pierdute, susținută statornic de către I. Gheție și Al. Mareș o exclude exact prezența predicii lui Melius atât în *Cazania* lui Coresi, cât și în *Postilla de la Neagovo*. Este greu de imaginat că o predică cu un pregnant caracter calvin scrisă de către cel mai intransigent calvinist maghiar din a doua jumătate a secolului al XVI-lea ar fi fost inclusă într-o cazanie slavonă destinată publicului pravoslavnic. O altă posibilitate ar fi ca predica lui Melius să fi fost preluată independent, și introdusă separat în cele două opere, de către cei doi traducători (cel român și cel rutean). Ipotetic, nu se poate exclude acest lucru, dar explicația aceasta are o probabilitate foarte mică, iar comparația textuală întărește ipoteza că textul românesc a fost tradus după textul rutean. Titlul predicii în varianta românească este absolut identic cu titlul din *Postilla de la Neagovo: Na obreaznie Gospodine, na liturgii*, nefiind nici tradus în română. După pasajul biblic (care lipsește nu numai din fața predicii lui Melius, dar și din *Postilla*), formula de adresare cu care începe predica este aceeași în varianta românească și cea rutenă (*Frații miei – Bratia moi*), formulă care însă lipsește din predica lui Melius. Structura predicii din *Cazania* lui Coresi și din *Postilla de la Neagovo* este aceeași: fiind împărțită în două părți mari, dar din partea a doua a predicii din versiunea românească se găsesc doar primele două propoziții.²

Dovada însă cea mai puternică în favoarea ipotezei că predica din *Cazania* lui Coresi a fost tradusă dintr-o variantă ruteană este una filologică. Propoziția maghiară următoare a lui Melius (*Harmad, hogy megmutassa, hogy ő volt a vége és a valója a testi környülmetelésnek*),

¹ Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, p. 165–167; Melius (1563: 99–100).

² Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, p. 167; *Postilla de la Neagovo*, p. 198.

într-o traducere absolut fidelă, este redată în română astfel: *A treia, cum să arate cum pre el au arătat legea obrezanii, și elu vig și cap și fire legiei*. Iată și varianta ruteană: *Тремее что бы указавъ аж окунь есть право обрeзнію и овунь есть конецъ и голова*. Este vorba despre faptul că Isus a fost sfârșitul și esența circumciziei corporale, pentru că prin Isus începe o nouă circumcizie pentru creștini, cea sufletească. (Circumcizia folosită în sensul de a admite pentru cineva intrarea într-o comunitate). Ceea ce ne interesează pe noi însă este traducerea cuvintelor maghiare *vége és valója*, care înseamnă „sfârșitul și realitatea”, sau „esența”. Forma *valoja* este de fapt perechea velară a cuvântului *veleje* („măduva cerebrală, esența, chintesența”), fenomen des întâlnit în limba maghiară: *kever-kavar* („amestecă”); *mell-mál* („partea anterioară a corpului, sân”). Pentru redarea cuvântului *vege* traducătorul român folosește un maghiarism, *vig*, care de fapt este exact forma dialectală a cuvântului *vége* la nominativ. Pronunția cu *i* este caracteristică dialectului maghiar bihorean, deci foarte aproape de Debrețin, unde a fost publicată cartea lui Melius. În limba română veche era destul de răspândită. Afirmatia lui Lajos Tamás, după care prima apariție a cuvântului datează din catehismul lui István Fogarasi (1648) trebuie rectificată, fiindcă, așa cum se vede, cuvântul *vig* se găsește deja în *Cazania* lui Coresi.¹

Mult mai problematică este însă redarea cuvântului *valója*, care derivă din forma *veleje*, adică esența, lucru cel mai important (sensul original al cuvântului maghiar fiind măduvă cerebrală). Cel mai probabil din această cauză este redat atât în textul rutean, cât și în cel românesc cu cuvântul *cap – holova*. Sensul de „esență, fond, miez, chintesență” al cuvântului *cap* exista atât în limba română veche, cât și în cea ruteană. Acest sens al cuvântului *holova* (sensul original: „cap”), se află chiar și într-un alt loc al *Postillei de la Neagovo*: *doznaj holovy svjataho pisma – să cunoști esența Sfântului Scripturii*.² Din păcate, această predică nu există în *Cazania* lui Coresi, astfel că nu putem verifica cum ar fi fost tradus în acest caz cuvântul *holovy* în limba română. Cuvântul *cap* cu sensul de „partea principală, esențială, cea mai bună mai aleasă, chintesență” apare în *Pravila* lui Vasile Lupu din 1646 (*de va fi lucru mare și cap [important, esențial] pentru că va fi mai de micșoară să va certa mai puțin*) în *Biblia de la București* (*la capul prăzilor robimei, den om până în dobitoac*, adică să iei ce este mai bun din pradă) precum și în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir (*căci tacerea este capul [esența] filosofiei*).³

Chiar și cuvântul *velo*, la genitiv-dativ (*veleje*) a existat în limba română veche, fiind prezent în *Lexicon Marsilianum* (*Medulla – vello – vello*), dar și în *Dictionarium-Valachico Latinum* (*veleu*) lipsind însă aici traducerea latină.⁴ Faptul că în textul românesc pentru traducerea cuvântului *valója / veleje*, traducătorul nu a utilizat maghiarismul *veleu-vello*, atestat în două dicționare scrise prin excelență în dialectul bănățean-hunedorean, poate să fie un nou argument în favoarea traducătorului din Maramureș. Traducătorul român a și simțit nevoia unei clarificări, și cred că din această cauză a adăugat cuvântul *fire*, care nu există nici

¹ Tamás (1966: 853). Cuvântul se mai află și în *Dictionarium Valachico-Latinum* (*vigh-exitus*) precum și în textele dialectale bihorene culese de către Gh. Alexici: *Dictionarum Valachico-Latinum*, p. 129; Alexici (1888: 107).

² *Postilla de la Neagovo*, p. 14. Aici doresc să-i mulțumesc ajutorul acordat de către slavistul maghiar András, Zoltán în interpretarea textului ruten al *Postillei de la Neagovo*.

³ *Cartea românească de învățătură 1646*, p. 185; *Biblia de la București*, p. 119 (Moise, IV, 31, 25–26); Cantemir 1973: 102.

⁴ Tagliavini 1930: 227; *Dictionarium Valachico-Latinum*, p. 189, 231. Deja Tagliavini a atras atenția că *veleu* din *Dictionarium Valachico-Latinum* nu poate să fie din ungureșul *válu, vályu* (jgheab, uluc) așa cum credea Drăganu: Tagliavini (1930: 124–125); Drăganu (1926: 161).

în textul rutean și nici în cel maghiar: *vig, și cap și fire legiei*. Adică Isus este firea (natura, caracterul – sens mult mai apropiat de esență, miez) legii vechi, adică a circumciziei corporale.

Din cele expuse mai înainte iată ipoteza mea privind geneza *Tâlcului evangheliilor*. Sursa principală a *Cazaniei* a fost varianta originală a *Postillei de la Neagovo*, scrisă în limba ruteană (carpato-ucraineană) cândva în perioada 1563–1568. Prezența prediciei lui Melius este o dovadă destul de sigură în sensul că nu a existat un original slavon al cazaniei din care au fost făcute mai târziu separat cele două traduceri, adică cea românească și cea ruteană. Varianta originală ruteană nu s-a păstrat, *Postilla de la Neagovo* din 1758 fiind doar o copie târzie făcută după acest exemplar datând din secolul al XVI-lea. *Postilla* ruteană nu a avut o sursă unică, ci mai degrabă era o compilație din diferite volume de predici, dintre care unul sigur a fost cel al lui Melius din 1563. Volumul lui Melius putea să ajungă ușor din Debrețin în mediul rutean. Cartea este dedicată soției nobilului Gáspár Mágocsy, Eulalia Massai. Mágocsy era căpitanul cetății din Gyula (Giula-Ungaria), dar în anul 1560, din cauza repetatelor atacuri turcești, s-a mutat cu familia sa mai spre nord, în cetatea din Torna (azi Turňa nad Bodvou în Slovacia), fiind totodată și căpitanul cetății din Munkács (azi Munkačevo din Ucraina), deci într-o zonă unde contactul cu populația slovacă și ruteană era un lucru de la sine înțeles. Nu este exclus ca familia Mágocsy să fi jucat un rol oarecare și în scrierea *Postillei de la Neagovo*, fiind vorba despre o familie care avea un rol primordial în răspândirea reformei în partea nord-estică a Ungariei. Vărul lui Gáspár, András Mágocsy, de exemplu, și-a făcut studiile la Wittenberg, fiind în relații bune atât cu Melancton, cât și cu Calvin. Mágocsy, împreună cu soția sa, a fost cel mai important mecena al lui Melius, care a publicat în total șapte cărți cu sprijinul financiar al familiei Mágocsy¹. O istorie posibilă a *Postillei de la Neagovo* ar fi următoarea: cartea lui Melius a ajuns prin familia Mágocsy în zona nord-estică a Ungariei, unde a fost folosită de către traducătorul și compilatorul *postillei*, prin care familia Mágocsy viza răspândirea reformei printre ruteni.

Sursa celorlalte predici din *Postilla* cred că ar trebui căutată printre cazaniile și volumele de predici calviniste cehe sau polone. Eu m-aș îndrepta în primul rând spre *postillele* lui Mikołaj Rej (*Świętych słów a spraw Pańskich [...] kronika albo postylla, polskim językiem a prostym wykładem też dla prostaków krótcie uczyniona*, Kraków 1557), care, până în 1594, au fost editate de cinci ori, și după părerea lui Ambroise Jobert, au fost traduse și în ruteană (Jobert 1974: 147). Comparând *Cazania* și *Postilla* cu celelalte volume de predici maghiare din epoca respectivă² nu am reușit să găsesc nicio predică românească și ruteană care ar avea un original maghiar. Ar trebui intensificate cercetările privind pătrunderea reformei printre slavii (slovaci, poloni, dar mai ales ruteni) din Maramureș și din Carpații Nordici. Fără îndoială, sursa principală a *Tâlcului evangheliilor* a fost *Postilla de la Neagovo*, dar în *Tâlc* sunt 12 predici, care nu se găsesc în *Postilla*. Ar fi vorba, oare, și în cazul *Cazaniei* despre o compilație din mai multe surse, sau aceste 12 predici au existat în varianta originală, pierdută a *Postillei*? Mai rămâne totodată de clarificat unde au fost traduse textele *Postillei de la Neagovo* în limba română (eu accept părerea lui Olteanu că în Maramureș) și cum a ajuns traducerea românească în mâna lui Coresi?

¹ Despre familia Mágocsy: Szabó 1987: 263-278.

² *Evangéliumok és episztolák*, Kolozsvár, 1551; Huszár Gál, *Az Úr Jézus Krisztusnak szent vacsorájáról, kinszenvedéséről és dicsőséges feltámadásáról való prédikációk*, Óvár, 1558; Melius Juhász Péter: *A Christus közbe járásáról való prédikációk*, Debrecen, 1561; Melius Juhász Péter, *A Szent Pál apostol levelének [...] magyarátaja*, Debrecen, 1561; Melius Juhász Péter, *Magyar prédikációk*, Debrecen, 1563.

Studiul a fost scris în cadrul grantului OTKA 85962.

IZVOARE

- Biblia de la București*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.
- Cantemir, Dimitrie 1973, Stela Toma, Virgil Cândea, Nicolae Stoicescu (ed.) *Istoria ieroglică*, București, Editura Academiei RSR, (Opere Complete IV).
- Cartea românească de învățătură 1646: Cartea românească de învățătură 1646*, ed. colectivul condus de Andrei Rădulescu, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1961.
- Coresi, *Tâlcul evangheliilor: Coresi, Tâlcul evangheliilor și Molitevnice rumânesc*, ed. critică de Vladimir Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998.
- Dictionarum Valachico-Latinum*: Chivu, Gheorghe (ed.) *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicționar al limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2008.
- Melius, 1563, Melius Juhász Péter, *Válogatott prédikációk*, Debrecen, 1563.
- Postilla de la Neagovo: A Nyagovai Posztilla*, introd. Dezső László, ed. de Zoltán András, Nyíregyháza, 2006 (ediția anastatică după ediția lui Alexei Petrov din 1921).
- Tagliavini, Carlo, 1930, *Il „Lexicon Marsilianum” Dizionario latino-ruemeno-ungherese del sec. XVII*, București.

BIBLIOGRAFIE

- Alexics György, 1888, „Magyar elemek az oláh nyelvben”, *Magyar Nyelvőr*, XVII, p. 12–121.
- Dezső László, 1963, „A kárpátaljai irodalom kezdetei”, *Filológiai Közlöny*, IX, nr. 1–2, p. 156–161.
- Drăganu, Nicolae, 1926, „Mihai Halici. Contribuție la istoria culturală românească din sec. al XVII-lea”, *Dacoromania*, IV, p. 45–213.
- Drăganu, Nicolae, 1938, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie dès origines à la fin du XVIIIe siècle*, București.
- Drimba, Vladimir, 1955, „O copie din secolul al XVII-lea a Tâlcului evangheliilor și Molitevniceului diaconului Coresi”, *Studii și Cerceări de Istorie Literară și Folclor*, IV, p. 529–543.
- Gáldi László, 1942, *Magyar-román szellemi kapcsolatok*, Budapest.
- Gheție, Ion, 1970, „Unde s-a tradus întâia Cazanie coresiană?”, *Limba română*, XIX, 2, p. 121–127.
- Gheție, Ion, 1998, „Studiu introductiv”, în Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, p. 9–18.
- Jobert, Ambroise, 1974, *De Luther à Mohila: la Pologne dans la crise de la Chrétienté (1517–1648)* Paris, Institut d'Études Slaves.
- Mareș, Alexandru, 1974, „Teoria elementelor slave nord-carpătice din vechile texte românești”, în Alexandru Mareș, Ion Gheție, Gheorghe Chivu (ed.) *Studii de limbă literară și filologie III*, București, Editura Academiei, p. 259–271.
- Nagy Levente, 2014, „Aluvó oláhok ébresztése.” Melius Juhász Péter egyik prédikációjának román és ruszin fordítása (sub tipar)
- Olteanu, Pandele, 1963, „Les originaux slavo-russes des plus anciennes textes d'homélies roumaines”, *Romanoslavica*, IX, p. 156–172.
- Olteanu, Pandele, 1964, „Contribuții la problema începuturilor și promovării scrisului românesc. 400 de ani de la apariția Tâlcului Evangheliilor (1564) al lui Coresi”, *Limba și literatură*, VIII p. 201–213.
- Olteanu, Pandele, 1965, „Presupusul original ungueresc al Cazaniei I din 1654, a diaconului Coresi: corectarea unei erori” în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei RSR, p. 645–650.
- Olteanu, Pandele, 1966 „Postilla de Neagovo în lumina Cazaniei I a diaconului Coresi (cca. 1564)”, *Romanoslavica*, XIII, p. 105–131.

- Olteanu, Pandele, 1983, „Noi contribuții la istoria primei Cazanii românești – 1567”, *Cumidava*, XIII, p. 79–93.
- Panaiteanu, P. P., 1965, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, Editura Academiei.
- Piru, Alexandru, 1962, *Literatura română veche*, București, 1962.
- Sulică, Nicolae, 1936, „Catechismele românești din 1544 (Sibiu) și 1559 (Brașov),” *Anuarul Liceului de băieți Al. Papiu-Ilarian, 1932–1935*, publicat în 1936, p. 72–98.
- Szabó András, 1987, „Mágoosy Gáspár és András udvara”, în Ágnes Várkonyi R. (ed.), *Magyar reneszánsz udvari kultúra*, Budapest, Gondolat, p. 263–278.
- Tamás Lajos, 1966, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im rumänischen*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

A SERMON OF PETER MELIUS JUHÁSZ TRANSLATED INTO ROMANIAN AND RUTHENIAN.
(NEW DATA'S ABOUT THE SOURCES OF CORESI'S CAZANIA I.)

(Abstract)

Pandele Olteanu discovered that one of the earliest books printed in Romanian (*Tâlcul evangheliilor*) to the order of Deacon Coresi in 1568–1569 was nothing but the Romanian translation of the *Postilla of Niagovo*. Olteanu argued that the original of the Romanian print is not Péter Melius Juhász's Hungarian postilla (*Válogatott prédikációk*, Debrecen, 1563), as it was thought earlier by N. Sulica, N. Drăganu, Al. Piru etc). I. Gheție and Al. Mareș however, claimed that in text of the *Tâlcul evangheliilor* can be detected the characteristic elements of the Banat-Hunedoara dialect. Therefore, we were told that there was an original old Slavic manuscript which was translated separately into Romanian and Ruthenian. Olteanu was not quite right, because the translation of the one Melius's sermon can be found in the Coresi's *Cazania*. The sermon of the Melius is translated also into Ruthenian in the *Postilla of Niagovo*. The presence of the Melius's sermon in Coresi's *Cazania* and in the *Postilla of Niagovo* proves that there was no original Slavonic of the *Cazania* of which were made later separated the two translations (the Romanian and the Ruthenian). In this study I have tried to show that the author of the *Postilla of Niagovo* probably knew the contemporary Polish Protestants postillas, firstly the Mikolaj Rej's work (*Kronika albo Postylla*, 1557), and Coresi's *Cazania* was translated by *Postilla of Niagovo*.